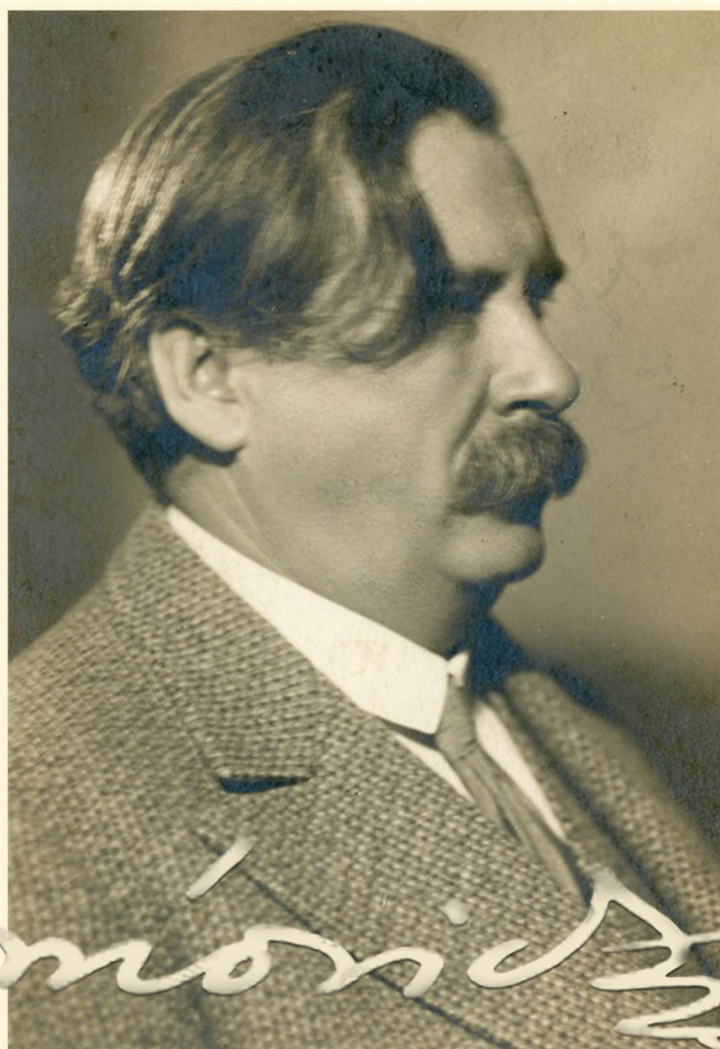

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI

SZEMLE

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

TANULMÁNYOK MÓRICZ ZSIGMONDRÓL

2022

•

III.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI

SZEMLE

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

A MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

57. ÉVFOLYAM, 2022. III. SZÁM

E számunk megjelenését támogatta:
a Nemzeti Kulturális Alap,
Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata Nemzeti Kulturális Alap

Főszerkesztő:

Karádi Zsolt

Szerkesztőség:

Antal Balázs, Babosi László, Béres Tamás, Drabancz Róbert, Marik Sándor

Nyomdai előkészítés, tördelés:

Tatár Róbert, Nyíregyháza

Kiadja:

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Felelős kiadó:

Tomasovszki Anita igazgató

A szerkesztőség címe: Nyíregyháza, Szabadság tér 2.
Levélcíme: 4401 Nyíregyháza, Pf. 23. Telefon: (42) 598-888, fax: 404-107
E-mail: szabolcsi.szemle@gmail.com
<http://mzsk.hu/szemle>

ISSN: 1216-092X

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
Budapesten a Hírlap ügyfélszolgálati irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál.
Évi előfizetési díj 2000 Ft.
Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle nevet!

A folyóirat Nyíregyházán megvásárolható
a Móricz Zsigmond Megyei és a Városi Könyvtárban,
Budapesten az Írók Boltjában, VI. kerület Andrássy út 45.

Nyomda: IMI Print Kft., Nyíregyháza

Tartalom

TANULMÁNYOK

ANTAL BALÁZS

- Realizmus vs. realizmusok 3
A magyar realista próza három korszakáról

CSÉVE ANNA

- Levelezés – Móricz-filológia – digitális technológia 9
Móricz Zsigmond levelezésének digitális kritikai kiadása (2.0 verzió)

HAMAR PÉTER

- „Március idusától óvakodj!”
Móricz Zsigmond és Magoss Olga első szakításának története 16

JÁNOSI ZOLTÁN

- Háromszáztizenkét indián
Az ököritói tűzvész Móricz Zsigmond tekintetében 22

KARÁDI ZSOLT

- Móricz Zsigmond és „az ötletek tűzmestere”
Móricz és Nagy Endre 40

MAKKAI T. CSILLA – VARGA EMESE

- Csomópontok és metszetek
Móricz Zsigmond műveinek hálózatos megjelenítése – Esettanulmány 54

MERCS ISTVÁN

- Az életet írásban továbbélni: Kaffka Margit és Móricz Zsigmond 61

MINYA KÁROLY

- Az élőnyelvi mondatszerkesztés jellemzői
Móricz Zsigmond *A boldog ember* című művében 71

NAGY BALÁZS

- Hely- és kultúrtörténeti érdekességek Móricz Zsigmond
A kis vereshajú című regénye tükrében 77

PETHŐ JÓZSEF	
Móricz Zsigmond műveinek német fordításairól	90
SZILÁGYI ZSÓFIA	
Az asszony, aki beleszól és a feleség, aki eltart (Móricz Zsigmond, Bródy Lili)	102
TÖRÖK SÁNDOR MÁTYÁS	
Intertextuális vonatkozások Móricz Zsigmond <i>A fáklya</i> című regényében	113
VÉGH BALÁZS BÉLA	
A versíró Móricz Zsigmond	124
VÉTEK BENCE	
Egy családfakutatás története a XXI. századból	130

*

Az első borítón Rónai Dénes 1932-ben készült Móricz portréja látható (forrás: Internet).

A hátsó borítón Móricz Zsigmond Orosz Kálmán csécsei lelkészhez írt levele olvasható
(forrás: Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Helyismereti Gyűjtemény).

SZILÁGYI ZSÓFIA

Az asszony, aki beleszól és a feleség, aki eltart (Móricz Zsigmond, Bródy Lili)¹

Kell-e magyarázkodni, netán mentegetőzni, amiért azt javaslom, hogy Móricz Zsigmond egyik regényét, *Az asszony beleszól* címűt olvassuk el Bródy Lili *A felesége tartja el* című művével egybevetve? Egyfelől nyilván aligha kell, hiszen a két regény csaknem egyszerre jelent meg, a címük is egybehangzik, és közösen utalnak a harmincas évek elejének elemi társadalmi tapasztalatára, a megváltozott férfi és női szerephelyzetekre. Tehát lehet hozadéka az együttolvasásuknak. Másfelől viszont mégis szinte szükségszerű a mentegetőzés: nagyon más helyen van a mostani irodalmi kánonban Móricz és a nála egy generációnyival fiatalabb (1906-ban született) Bródy Lili. Móricznál, bármennyire is csökkent a népszerűsége az olvasók körében a XX. század utolsó évtizedeire, és ritkultak meg a róla születő új értelmezések, 2000 után mintha új kezdet érkezett volna el.

Az életmű divatba jött, nem kis részben az új naplókiadásoknak, illetve a kortárs irodalom Móricz felé irányuló figyelmének köszönhetően.² Sosem volt kérdés az sem, hogy Móricz része lett és maradt a közoktatásban közvetített magyar irodalomnak: Bródy Lili nem került be ebbe a korpuszba (persze, más kérdés, hogy a most érvényes nemzeti alaptanterv részének lenni íróként egyébként is igen kevés esélye lenne). Hiába adták ki újra Bródy Lili saját korában legsikeresebb, egyébként első regényét, *A Mancsi* című 1932-es bestsellerét 1990-ben, ez sem emelte ki őt a XX. század csaknem teljesen elfeledett írói közül. Amikor 1962-ben meghalt, az *Élet és Irodalomban* úgy írtak a műveiről, mint „melyekről tékozló bőkezűségünkben olyan könnyen és szívesen lemondunk”,³ Szécsi Noémi 2020-ban „alulértékelt, elfeledett irodalmi gyöngyszemként” emlegette Bródy Lilit,⁴ ezek a vélemények azonban sehogy sem kapcsolódnak össze. Bródy Lili értelmezéstörténetében nincs folytonosság, csak időnkénti rácsodálkozásokat találunk arra, hogy a harmincas évek egyik legsikeresebb, legnagyobb példányszámban eladott szerzőjének könyvei ma is élvezetesek.

¹ A tanulmány az NKFI Alapból megvalósuló, OTKA K 132124 „Történetek az irodalom médiatörténetéből” kutatási projektum keretében készült.

² Ezt a jelenséget itt próbáltam alaposabban körüljárni: SZILÁGYI ZSÓFIA: A továbbélt Móricz. Pozsony, 2009. Kalligram.

³ GÁBOR ISTVÁN: Egy író halálára. *Élet és Irodalom*, 1962. október 27. 10.

⁴ SZÉCSI NOÉMI: Nem és nem. Nincs engedés, küldés van, *Magyar Narancs*, 2020. június 6. <https://magyarnarancs.hu/egotripp/szecsinoemi-nem-es-nem-129524> [Szécsi, 2020]

Sőt, a mostanában Magyarországon is megélénkülő, az irodalmat egyik forrásuként használó nő történeti kutatások (gondolhatunk Szécsi Noémi könyveire, leginkább a *Lányok és asszonyok aranykönyvére*, Czingel Szilvia *A női test alakváltozatai* vagy Gyáni Gábor *A nő élete – társadalmi perspektívában* című munkáira) felől Bródy Lili regényei kiemelten fontosak lehetnének.

Ugyanakkor, bár a Móricz-életmű egészének helye az irodalomtörténeti kánonban aligha vitatható, épp *Az asszony beleszól* című regénye értelmezéseiben ugyancsak találkozunk mentegetőzéssel. A mű egyik legújabb elemzője nem tagadja a „rugalmas könnyedséget”, meg a „túlzott játékosságot”, a címet pedig (amelyről Móricz naplójából tudjuk, hogy filmcímek nyomán született meg⁵) kiábrándítónak tartja:

„Nem azzal a szándékkal beszélek Móricz Zsigmond e regényéről, hogy felszámoljam az eddigi fenntartásokat, de azzal a reménnyel, hogy némelyeket talán mégis sikerül kimotozítani. Az nehezen tagadható, hogy mint az 1955-ös (első) újrakiadás utószava állítja, már-már zavaróan »rugalmas könnyedség árad szét a regény lapjain«, és túlzottan játékos az »ötlet bravúros bonyolítása«. És meglehetősen kiábrándító a cím is, bár kétségtelenül sikerül ráirányítania a figyelmet a regény egyik fontos mozzanatára, a női beszélői pozíció szándékaiban beavatkozó jellegére.”⁶

Móricz kapcsán ugyan aligha beszélhetünk hallgatásról, *Az asszony beleszól*ról mégsem született sok értelmezés az író halála utáni évtizedekben. Ha a korabeli sajtó vizsgálatába fogunk, semmilyen hallgatást nem tapasztalunk Bródy Lilivel kapcsolatban sem: mondhatnánk, nincs ebben semmi furcsa, hiszen eredetileg újságíró volt, így könnyen feltételezhetnénk, hogy remekül kihasználta sajtókapcsolatait, ügyesen reklámozta írói munkásságát, és ellavírozott a népszerű (ponyva?) irodalomban. De egyáltalán nem ilyen egyszerű ez: már Bródy Lili felbukkanásakor sem volt könnyen eldönthető, vajon a siker miatti irigység okán nevezték-e a regényét lektúrnek, vagy valóban nem érdemel többet ennél a meghatározásnál. Borgos Anna idézett fel egy vitát, amely Török Sophie *Nyugat*-beli, negatív kritikája kapcsán bontakozott ki a *Literatura* című lapban, *A Mancsi* két olvasója közt. Egyikük szerint „egyetlen jól megírt könyvet sem szabad azért lerántani és ponyvának bélyegezni, mert az közönségsikert aratott”, a másik olvasó viszont egyetértett Török Sophie véleményével, mivel „»A Mancsi« csak annyival érdekesebb az olyan »szokványregényeknél«, amelyeknek főképvisezője a szintén óriási sikert ért Courths-Mahler, hogy budapesti környezetben szerepel, bár a Hernád ucca felfedezése igazán nem olyan esztétikai érték, amelyért ér-

⁵ Ld. itt: „A regénybe úgy befűltam, ahogy még soha. Mikor vállaltam, nem volt egyebem, csak a cím: »az asszony beleszól«. S ez sem volt komoly dolog, valahogy az utcán eszeltem ki, ott virítottak a moziplakátok, cifra ötletek a címekben. És mégis komoly volt, sőt most már félek, hogy ennek is élményalapja van, mint nálam mindennek...” MÓRICZ ZSIGMOND: *Naplók 1930–1934*. Budapest, 2016. Noran, 219.

⁶ FARAGÓ KORNÉLIA: *Homológ alakzatok a hiány jelentésében*. Móricz Zsigmond *Az asszony beleszól*. Híd, 2016. 6. sz. 82.

demes lenne izgulni”.⁷ Török Sophie kritikájára utalt Szécsi Noémi is: „Ha elolvasom a magasabb pozícióból ítélkező pályatársnő kritikáját, mindig elszégyellem magam: ennyire közönséges ízlésű nőszemély lennék? (Az vagyok, de abba a korba értem, hogy ez már nem érdekel.)”⁸

Leginkább Szécsi Noémihez kapcsolódnék én is: *A felesége tartja el* kapcsán nem szeretnék sem azért mentegetőzni, mert élvezettel olvastam el, sem azért, mert Móriczcal közös kontextusban is érdemesnek tartom vizsgálni. Hiszen a korabeli sajtó vizsgálata megmutatja, hogy nem vált élesen szét Móricz és Bródy Lili olvasóközönsége. *A Mancici* megjelenése kapcsán megrendezett irodalmi estet egy héttel egy Móricz-est után tartották, és a fiatal írónőt Karinthy Frigyes mutatta be:⁹

„Bródy Lili–matiné

A »Mancici« szerzője vasárnap délelőtt beszél a mai nő problémájáról

Az Est könyvosztálya megkezdte a könyvbemutatók rendezését. A nagyszerű Móricz Zsigmond-matiné után most Bródy Lili jelenik meg a pódiumon. Vasárnap délelőtt 11 órakor lesz a Bródy Lili–matiné Az Est lapok kiadóhivatalában, Erzsébet körút 18–20.

Most jelent meg a kitűnő írónő első nagy regénye, A Mancici. A közönség erősen érdeklődik a nagyszerű könyv szerzője iránt, Karinthy Frigyes vállalta, hogy az új írónőt bemutatja a publikumnak.

Bródy Lili A Mancici könyvéről fog beszélni és ezzel kapcsolatban azt az új női típust fogja megrajzolni, amelynek A Mancici egészen kivételes sikerét köszönheti.

*A matiné Az Est könyvkereskedésében lesz, tekintettel azonban a vasárnapi munkaszünetre, a matinén nem árusítunk könyveket. Az írónő a matiné után az elhozott könyvekbe szívesen ír autogramot. Az előadásra nincs belépődíj.*¹⁰

Móricznak és Bródy Lilinek a kiadója közös volt: mindkettejüket az Athenaeum adta ki.¹¹ Így könyveik a reklámokban is összetalálkoztak: a *Színházi Élet* 1931/43-as

⁷ BORGOS ANNA: „Mi ez a nagy sikoly?” Nőiség, testiség és pszichoanalízis háború előtti magyar nőírók műveiben In: Laikus olvasók? A nem-professzionális olvasás értelmezési lehetőségei. Szerk. Lóránd Zsófia, Scheibner Tamás, Vaderna Gábor, Vári György. Budapest, 2006. L'Harmattan, 51–64. Török Sophie kritikája *Regény és széppróza* címmel a Nyugat 1932/5-ös számában jelent meg.

⁸ SZÉCSI, 2020.

⁹ Karinthy a *Színházi Élet* egyik körkérdésében, amikor az új írógeneráció tehetségeiről kérdezték, egyedül Bródy Lilit nevesítette (Móriczot pedig mesterként határozta meg): „A tanítványok divatban vannak, a mesterek nem. A mesterek ezt bevallják, a tanítványok tagadják: ők babércsokorban jöttek a világra. Tehát név nélkül merem csak mondani, hogy egypár igen tehetséges *részben-tanítványom* van itten. Színművészetet Kosztolányinál, Móricznál, Babitsnál, beszéd- és értelemgyakorlatot nálam tanultak és most igazán jelesen működnek. Ezekon túl nagyon érdekel *Bródy Lili*, aki a Molnár Ferenc-féle érzelmes humornak lesz úgylátszik egyik legfinomabb művelője és továbbfejlesztője.” *Fiatalok, Színházi Élet*, 1931. 25. sz. 40.

¹⁰ Pesti Napló, 1932. február 4., 4.

¹¹ A korabeli gyakorlatnak megfelelően mindkét regény folytatásokban, napilapban jelent meg először: *A felesége tartja el* közlése a *Magyarország* című lapban 1932. október 24-én indult el, *Az asszony beleszól* egyes részeit pedig a *Pesti Napló*ban találták meg az olvasók 1933. márciusában.

számában például *A Mancit* a *Forr a borral* együtt hirdették mint az Athenaeumnál megjelent 12 új regény egyikét. *A Manciról* azt írták, hogy a „gyorsan népszerűvé vált fiatal író friss, színes, igaz regénye a mai budapesti lányról”. Bródy Lili népszerűségét jelezte estjének első sikere is: a 700 fős közönség nemcsak ma lenne óriási egy irodalmi eseményen. Ne felejtjük el, hogy a harmincas évek elejének elszegényedő, a nagy gazdasági világválság utáni Budapestjén már szó sem volt olyan hatalmas példányszámokról, kiemelkedő olvasói érdeklődésről, mint az első világháború előtti időszakban:

„*A két terem közönsége (körülbelül 700 ember) szünni nem akaró tapssal fogadta Bródy Lili előadását, majd utána elárasztották az autogramkérők, akik A Mancit példányaiért kérték a kitűnő író aláírását. Körülbelül háromnegyedóra hosszat tartott az autogram osztás.*”¹²

Nem sokkal később (1932. február 11-én) *Az Est* már arról tudósított, hogy *A Manciból* elfogyott a harmadik kiadás, vagyis a regény a 10–15 ezredik eladott példánynál járt. És még ugyanennek az évnek az októberében a *Magyarország* című lapban elindult a második Bródy-regény, *A felesége tartja el* folytatásos közlése. Az elvárások nagyok lehettek, mindenki arra lehetett kíváncsi, sikerül-e megismételni *A Mancit* sikerét:

„*Ha pontonként kellene felsorolni Bródy Lili új regényének – A felesége tartja el – érdemeit, úgy elsősorban a szerzőnek azt az érdemét kellene megemlíteni, hogy második regényében tudta magát teljesen emancipálni első regénye, A Mancit olyan siker volt, amely még a nagy siker kereteit is erősen meghaladta. A Mancit sikere esemény volt, szinte azt mernők mondani, A Mancit megjelenésekor a könyvpiacnak két eseménye volt: A Mancit és A Mancit sikere.*”¹³

Bár pontos példányszámadatokat sem akkor, sem mostanában nem találunk meg könnyen, nagyon úgy tűnik, hogy *A felesége tartja el* üzleti szempontból is sikert hozott az Athenaeumnak, Bródy Lili pedig „csodagyerekből”, ahogy egyes újságírók nevezték, befutott íróvá vált a második regényével (*A Mancit* és *A felesége tartja el* megjelenése idején sem volt még harmincéves). Nem derül ki, hány példányban fogyott el, de a példányszám „egészen példátlan” a következő rövid hír szerint:¹⁴

¹² *Az Est*, 1932. február 9, 7.

¹³ *Magyarország*, 1933. január 29., 11.

¹⁴ Vö. a következővel: „A regény nem a fiatalok műfaja. Ha valaki a harmincadik éven innen érdekes, egyéni, újhangú és újszemponitú regényt tud írni, az félig-meddig csodagyereknek számít. A regényírásnak ilyen csodagyerekszerű teljesítménye volt Bródy Lili »Mancit«-ja. Friss volt, meglepő volt és »felnőtt« volt – de megvoltak benne a csodagyermekség hátrányai is: némi kiforratlanság, az anyagnak és a formáknak nem egészen biztos kezelése. E csodagyermeki kezdet után nem következett be a szokásos csodagyermeki folytatás, a hanyatlás. Ellenkezőleg: Bródy Lili új regénye ugrásszerű emelkedést mutat az elsőhöz képest.” BÁLINT GYÖRGY: *Bródy Lili A felesége tartja el*. Pesti Napló, 1933. február 12. 23.

„(Három írónő) szenzációs sikeréről számolhat be az Athenaeum. Népszerű 2 pengős regényeinek sorozatában egészen példátlan példányszámot ért el Ursula Parrott Szabad a csók című remek regénye s közvetlenül utána következik Vicki Baum megrázóan szép új könyve, a Baleset, valamint Bródy Lili A felesége tartja el című kitűnő kötete.”¹⁵

A harmincas évek második felében már magától értetődően került a *Színházi Élet*-ben egymás mellé Móricz és Bródy Lili, és nemcsak hirdetésekben: az 1934/17-es számban 10 ismert színésznőt kérdeztek meg arról, „mit és mikor olvas”. Dajbukát Ilona kedvenc írói közt mind Móriczot, mind Bródy Lilit felsorolta (mellettük még Földi Mihályt, Szabó Dezsőt és Zilahy Lajost nevezte meg), „legújabb irodalmi csemegeje” pedig *Az asszony beleszól* volt. Az 1934/26-os számban Karinthy azt gondolta végig szokásos, vicces írásainak egyikében, a *Parnassus a Beketowban, a szellem artistái az artistaszellem színterén* című írásában, hogy melyik író milyen artista lenne egy elképzelt irodalmi cirkuszban. A sorban elsőként Móriczot határozta meg, súlyemelőként, hiszen „naponta oldja meg, játszva, a legnehezebb problémákat s regényalakjai, akikkel dobálódzik, csupa súlyos egyéniség”, Bródy Lilit minden magyarázat nélkül, férfimitátorként tette be a társulatba. Az 1937/4-es számban egy karikatúra jelent meg az írók „jelmezes báljáról”: a képaláírásból kiderül, hogy Bródy Lili egy francia védőügyvéd, Móricz pedig a peleskei nótárius jelmezét öltötte magára ezen a grafikán.

Ugyanakkor messze nem volt egyöntetű a második Bródy Lili-regény ünneplése: *A Mancinál* Török Sophie fejezte ki erős ellenérzéseit, *A felesége tartja el* pedig Márait készítette arra, hogy fanyalogjon kicsit, nemcsak az adott kötet, de úgy általában a tömegirodalom, a sikerkönyvek miatt. Az a Márai tette ezt, aki néhány évvel később, az *Egy polgár vallomásai* második részének megjelenése után, úgy 1935-től sikerszerzővé vált, akit egészen 1943-ig egyre nagyobb olvasói lelkesedés és egyre hangosabb kritikusi ellenérzések vettek körül (1943-ban jelent meg a *Szindbád hazamegy*, amelyet a kritikusok újra lelkesen fogadtak):

„Soha nem volt tömegcikk az irodalom, a jó kiadó inkább csak cégérnek tartotta a kirkatban, s csinált mellette tankönyvet, hegy- és vízrajzot, ponyvát, vagy tendenciózus, híg hazafias propagandaárut. De, luxusból, szeméremből, a tetejébe mégis tartotta az irodalmat, – ám mit keressen az író a boulevardon, remélheti-e Babits, Gide, Füst, vagy Proust, hogy tömegek lesik izgatottan szavukat? Nem remélheti, sose remélhette; nem is arra való az irodalom, hogy rikkants rikoltsa hírét, s nem is használna neki. Ismétlem, kétes, veszedelmes üzlet az az »olcsó könyv« ahogy idehaza értik és csinálják.”

Márai tehát Bródy Lilit egészen más csapatba helyezte, mint Babitsot és Proustot (hogy Móriczot hová képzelte el, az nem derül ki), és különösen az írása végén lett kategorikusan elutasító, nem nyilvánult meg különösebben kedvesen a saját felesége irodalmi ízléséről sem:

¹⁵ Magyarország, 1933. március 1., 7.

„Irodalomhoz, akárhány példányban nyomtatják, csak nagyon kevés a köze. Mondom, egyelőre a feleségem tartja el, akinek, erre esküdni merek, gyakran a szívéből beszél.”¹⁶

Nem nagy kockázat kijelenteni, ennek megállapításához még Márai epés megjegyzésére sem lenne szükség, hogy Bródy Lili legtöbb olvasója a budapesti lányok és asszonyok közül került ki: az őt a ponyvairodalomhoz soroló ismeretlen olvasó, akit Borgos Anna idézett meg, valamiféle pesti Courts-Mahlernek tekintette őt. A budapesti író (aki egyébként nem a fővárosban született, hanem Királyhelmeccen) első regénye a Hernád utcában és környékén játszódott, *A felesége tartja el* az Újlipótvárosban – *Az asszony beleszól* helyszíne pedig egy Üllői úti bérház. (De a Móricz-regény hősei szinte találkozhatnak Bródy Lili hőseivel egy közös, fiktív térben, hiszen *Az asszony beleszól* cselekményének csúcspontja egy vígszínházi este.) Móricz már a regénye promócióját is a mű Budapesthez kötődését hangoztatva építette föl, arra hívta fel a leendő olvasók figyelmét, hogy ő, mint író ezzel a regényével érkezett meg a fővárosba:

„– Számomra nagy érdekessége a regénynek, hogy Budapesten játszik.

– Ez az első nagyobb munkám, amelyben Budapest a színhely és teljesen pesti alakok és pesti problémák vannak benne. Eddig csak egy-két elbeszélésem lobbant ki a fővárosi keretből, most számtalan alak, helyzet és hangulat tisztázódik ebben az új regényben.

– Különös az én életemben a vidék problémája. Valahogy nagyon megérintett engem a magyar vidék, hogy mindeddig nem bírtam szabadulni tőle. Huszonegy évet éltem vidéken s harminchárom éve élek Budapesten. És az élet első huszonegy éve elborította s betöltötte ezt a harminchármat, úgyhogy én voltaképpen nem is éltem a budapesti ember életét, pedig már több mint huszonöt éve vagyok itt adófizető (egyre nehezebb foglalkozás).”¹⁷

Bár Móricz nyilvánvalóan kicsit túlzott a budapesti olvasók kegyeiért folytatott küzdelemben (nemcsak Budapesten játszódó elbeszélései jelentek meg korábban, de olyan kisregényei is, mint a *Házasságtörés* és *A fecskék fészket raknak*), és nagyon szépen felépítette azt a történetet, hogy miért szakadt el a magyar vidéktől, és érkezett meg Budapestre. (Persze, mi már tudjuk, hogy ő még visszatért vidékre regényekben, gondoljunk csak *Az asszony beleszólnál* későbbi *A boldog emberre* és *Életem regényére*.)

„Milyen kicsiségeken múlik az emberben néha nagy változás. Az idén úgy éreztem, képtelen vagyok megváltani a »szabadjegyet«. Drágállottam.

– És most az a furcsa illúzióm volt, hogy a Sors elszakított a vidéktől s erre körülnéztem Budapesten.

¹⁶ MÁRAI SÁNDOR: Olvasmány (Bródy Lili „A felesége tartja el”), *Az Ujság*, 1933. március 10., 3.

¹⁷ „Az asszony beleszól”, Móricz Zsigmond nyilatkozik a *Pesti Napló*-ban legközelebb megjelenő új regényéről, *Pesti Napló*, 1933. március 19., 6.

*S hirtelen mintha megérkeztem volna ebbe a városba, amelyet nagyon szeretek. Én nagyon jóban vagyok Budapesttel. Mikor megérkeztem Taorminából s Nápolyból, a világ két leghíresebb szép helyéről, első dolgom volt, hogy másnap reggel már felmentem a Halászbástyára a feleségemmel s gyönyörködve néztem végig a különös nagy városon. Ott úszott párásan a nagy Alföld, távol, a roppant kiterjedésű Budapest mögött, hátam fölött a hegyborította budai táj. Azt mondtam: ez a világ legszebb pontja.*¹⁸

Mindenesetre az biztos, hogy Móricz a harmincas években speciális módon talált rá Budapestre. Ekkor kezdte el foglalkoztatni az épített környezet és a családi viszonyok, a gyermekvállalás és a lakáshelyzet összefüggésének problémája: építészekkel beszélt, építőanyagokat tanulmányozott. Egészségtelennek, gyereknevelésre alkalmatlannak találta a budapesti, gangos bérházak sötét, udvari lakásait, és lelkesedett a napfényes, világos Bauhaus-épületekért.¹⁹ *Az asszony beleszól* után néhány évvel megírta a *Budapest és a gyermek* című cikkét (1935. május 22-én jelent meg a *Pesti Napló*ban), amelynek az alcíme: *Gondoskodni kell az építkezésnél a gyerekekről*. Ez a regénye azzal zárul, hogy a főszereplő házaspár, miután az újságíróférj kalandos úton nagyobb pénzösszeghez jut, megállapodik, hogy elköltöznék egy kétszobás lakásba, ahol nem látnak bele a szomszédok az életükbe (miként a körfolyosós házban, ahol addig éltek),²⁰ és ahol már legalább egy gyermeket vállalhatnak.

*„Mikor összebújtak, s egymás ölébe forrtak a díván sarkában, azt súgta az ura fülébe:
– Még valamit nagyon szeretnék kérdeni, Imre.
– Mit szivikém, mit kis tubám, mit egyetlenem?
– Mondja, szívem... Nem lehetne még mindig arra gondolni, hogy gyerekünk legyen?
Imre felkapta a fejét, s megnézte a feleségét...
– Egy... Egy lehet...
Ezzel forrón és boldogan ölelték át egymást...
Nagy Budapest kicsi verebei.”*²¹

Bródy Lili regénye viszont egy olyan utcában játszódik, amelynek az épületei tetszettek Móricznak, és itt a főszereplő családjában gyermek is nevelkedik. Új élete kezdődik az ideköltözőknek, akár öregen kerülnek ide, akár fiatalon:

„Az utolsó nagy öröm talán az volt, amikor ezt a lakást találták itt a Fehér Házak Uccájában, a legnagyobb fehér ház ötödik emeletén, közel a Dunához és közel a térhez, ahova Tomit le lehet vinni játszani. Itt minden új és minden fiatal, a Fehér Házak Uccá-

¹⁸ Uo.

¹⁹ Erről részletesebben lásd: SZILÁGYI ZSÓFIA: Móricz Zsigmond. Pozsony, 2013. Kalligram, 593–600.

²⁰ Ezzel szemben a modern házak lakásaiba csak távcsővel lehet belátni: Bródy Lili regénye úgy is kezdődik, hogy valaki „gukkerral” nézi az utcát, majd az egyes lakásokat.

²¹ MÓRICZ ZSIGMOND: *Az asszony beleszól*. Budapest, 1934. Athenaeum, 281–282. [MÓRICZ, 1934.]

jának lakói mind úgy költöztek ide, hogy itt új élet kezdődik, rendezett, boldog élet, ebből az uccából mindenki indulni akart, mindenki úgy rendezkedett be, hogy ami itt történik az emberrel, az csak jó lehet. Még a két öreg kisasszony is, akik az ötödikemeleti garszónlakásban laktak, még azok is új életet akartak itt kezdeni, – a virágüzletben, ahova Csöpike személyesen vitt le egy beteg kaktuszt konzultálni, magyarázták neki az öreg kisasszonyok, hogy egy ilyen lakásban igazán csak boldog lehet az ember, a központi fűtés megfizethetetlenül nagy dolog és az a levegő, ami itt van, az a levegő! – mondták és nagyot szívtak a virágüzlet illatos-nedves levegőjéből.”²²

Persze, hiába él a „fehér házak utcájában” két öreg kisasszony is, az idősebb generációban vannak olyanok, akik idegenkednek a modern épületektől. A főszereplő, Csöpike édesanyja sem lelkesedik értük, sőt, nem bízik bennük:

„Mamának is tetszett az üzlet, bár mama ellenzékben volt a Fehér Házak Uccájával és a modern világnézettel szemben, amelyet az ucca képviselt. Csöpike többször kísérletezett, hogy ideköltöztesse őt Verával együtt, erkélyes kis lakásokat nézett nekik, alkudozott a házbéért, de mama az utolsó pillanatban mindig visszamaradt az erzsébetteri lakásban, a nagy sárga házban, ahol antik márványkútnak látszik a konyhai vízvezeték, mintha akkoriban, amikor a házat építették, még drága és megbecsült ritkaság lett volna a vízvezeték a lakásban. Mama nem bízik a fehér házakban, mert úgy hallotta, hogy ebben az uccában mészkőtéglából építkeztek, már pedig Berlinben most dőlt össze egy sor ház, amely mészkőtéglából épült.”²³

Nemcsak Bródy Lilinél látjuk azt, hogy a nők életlehetőségeit erőteljesebben meghatározzák a terek, amelyekben élnek, mint a férfiakét, de Móricznál is. Hiszen a férfiak mindennap elhagyhatják a lakásokat, a nők viszont maradnak ott, bezárva. Nem feltétlenül kulcsra zárva, de befalazva saját szerepükbe – az Üllői úti bérház ráadásul csak kívülről nézve képes a tágasság illúzióját kelteni, belül voltaképpen olyan, mint egy börtön:

„Egyáltalán nagyon szegényes külvárosi ház volt ez, cifra és barátságtalan, de olcsóbbak voltak a lakások s jó helyen volt a ház. Ha kilépett a lakó, azt hihette, hogy valami villanegyedben lakik, mert itt voltak a régi botanikuskert fái még s a tér is nagy volt és tele fával. Csak akkor jöttek rá, hogy tömegnyomor részesei, ha bent voltak a házban s a kapu becsukódott utánuk, mint valami börtön sötét vaskapuja.”²⁴

A hazatérő újságíró a saját lakását is börtönnek érzi, amikor hazatér – igaz, a „boldogság börtönének”:

²² BRÓDY LILI: A felesége tartja el. Budapest, é. n. Athenaeum, 20–21. [BRÓDY, é. n.]

²³ MÓRICZ, 1934. 64.

²⁴ MÓRICZ, 1934. 9.

„Benyitott a parányi kis előszobába, ami annyi volt, mint egy szemétláda. Bezárta maga után az ajtót gondosan, a reteszt is rátolta, most aztán igazán úgy érezte, mintha börtönben volna. A boldogság börtönében.”²⁵

Bródy Lili főhőse, Csöpike esetében azt a fordulatot követjük végig, amikor az asszony kénytelen kilépni a „boldogság börtönéből”: középiskolai tanár férje elveszíti az állását, és a nő válik családfenntartóvá, kézimunka-üzletet nyit az utcájukban. A férfi munkanélküliségtől rettegő Budapesten ráadásul nem a leépítés ártatlan áldozata lesz: egy gimnazista lánnyal kezdett flörtje vezet el a kirúgásáig. Bár a két regény egyszerre íródott és játszódik, mégis olyan, mintha *A felesége tartja el* később zajlana *Az asszony beleszólnál*, holott Móricz is határozottan a mához szögezte a regényét („Ő már tudta, hogy a véges, de határtalan tér a Természet laboratóriuma ahol kísérletek folynak, mint a mikrokozmoszokban, az ember mécses-életének körében, itt pl. Budapesten ma, 1933. márc. 28-án.”²⁶): Móricz hősnői még leginkább csak beszélgetnek arról, milyen lenne, ha ők is pénzkeresővé válnának, és ezzel összefüggésben már beleszólnának a férfiak dolgába. Bródy Lilinél múltként jelenik meg az az idő, amikor a nők szégyellték, ha pénzt keresnek:

„Baróti doktornak a felesége zongoraórákat kezdett adni, ő volt az első, panaszkodott mindenkinek, hogy nem tudnak kijönni az ura fizetéséből és muszáj valamivel pénzt keresnie. Tudod-e, hogy mit szenvedett emiatt? Nem hívták meg sehova, az emberek elmaradtak tőlük, az urát folyton viccekkel kínozták a kaszinóban. Nagy szégyen volt az akkor, a férjre, a feleségre szégyen, hogy az asszonynak pénzt kell keresni – nem úgy, mint ma. Akkor az volt a divat, fiam, hogy inkább krumplit ettek egész héten és egyre-másra jöttek az árverések a háznál, de az asszonynak nem volt szabad pénzt keresni, mert az szégyen volt... a legnagyobb szégyen.”²⁷

Bár Csöpike már nem szégyenkezik azért, mert dolgoznia kell, de a férfi és női szerepek felborulását meg kell élnie: a férje manikűröztetni kezd, leborotválja a bajszát, sőt, púderezni magát. Bródy Lili első regénye, *A Mancsi* még elvitte a hősnőjét a házasságig a tanulás és a munka világán keresztül (igaz, egy komoly szerelmi csalódáson is át kellett esnie a lánynak), ez a regény már azt mutatja meg, hogy csak a meséknek, meg a harmincas években a Hamupipőke-szüzsére sorban ráíródó népszerű filmeknek van vége a „boldogan éltek míg meg nem haltak” formulával. *A felesége tartja el* a minden elemében változó, a hagyományos családi szereposztást is felborító modern világba visz el, a modernitás mibenlétét is meg szeretné mutatni. A regényben mindenki a modernség lázában ég, megváltoznak a házasságok, az étkezés, a lakásbelők – Bródy Lili nyilvánvalóan ironizál a modern-mánián:

²⁵ MÓRICZ, 1934. 9.

²⁶ MÓRICZ, 1934. 6.

²⁷ BRÓDY, é. n. 288.

„*»Mily modern gyermek« – mondja a szöttéseket szállító grófnő, amikor Tomi valami szemtelent mond. »Tudja, egy modern terítőt szeretnék« – mondja az énekesnőnek készülő modern kislány – »a mama most rendezte át modern bútorokkal a szobámat... csak még modern textiliákat szeretnék bele... különben most fogyókúrát tartok, mert az énektanár azt mondja, igyekezzek, hogy modern alakom legyen...« Modern...»²⁸*

Ahogy Gyáni Gábor arra felhívta a figyelmet, a „modernitás [...] elsősorban a térben artikulálódik, pontosabban: a nagyváros terében és a nagyváros által ölt látható alakot, benne és általa lesz tömegesen megtapasztalható, s egyúttal szavakban és képekben is kifejezhető társadalmi identitás.”²⁹ Móricz regényében egyedül a főszereplő újságíró-ék lakása modern az Üllői úti házban. Csőbútorokkal van berendezve, a kád helyett zuhanyzót építettek bele, csodájára is járnak a házbeliek. De hiába modern a lakás, amelyben az újságíró felesége él, az ő élete még ősi szabályok szerint zajlik: otthon ül, miként egy háremhölgy, és várja haza a férjét, aki „kint van az életben”. De a regényben megjelenő többi nőalak, Bródy Lili Csöpikéjéhez hasonlóan, belevetette magát a pénzkeresésbe, leginkább kényszerből, és ezzel jogot formál arra, hogy „beleszóljon” a férfiak dolgába. A Móricz-regény lányainak és asszonyainak nem jut könnyű sors, szó sincs arról, hogy a munkába állás egy csapásra elsöpörné a kiszolgáltatottságukat: látunk itt olyan úriasszonyokat, akik a kifőzdéből hozzák az ebédet, de a legszebb étkezésletben tálalják, hogy fenntartsák a látszatot, van itt olyan feleség, aki a soron következő abortuszát szanatóriumi kezelésnek hazudja, meg olyan fiatal lány is, aki a szüzességét a lakójukkal, egy nő (bár állítólag válni készülő) földbirtokossal veszíti el, és a családja ettől már azonnal házasságot, révbe érést remél. Innen nézve erősen illúziósnak tűnik az, amit az újságíró felesége kerget, hogy mindenre megoldást hoz, ha kiszabadulnak a nők a négy fal közül:

„*Ezek nem ülnek a négy fal közt. Ezek kint vannak az életben, mint a férfiak... Talán őbenne van a hiba, mért engedte, hogy az élete annyi legyen, hogy egy férfinak a kedvéért egy kicsi lakásba beszorítva él... Ez a baj... Háremhölgyet engedett magából csinálni...»³⁰*

A szerepeket, mindkét regényből ezt olvashatjuk ki, az első világháború kuszálta össze, ennek a következményei érnek el egészen a harmincas évekig. Csöpike férje, miután munkanélküli lett, azt tervezi, hogy megírja a nagy, háborús regényt, amelyet, véli ő, csak a tanári feladatai miatt nem tudott megcsinálni. Móricz Zsigmond töprengett azon, hogy regényt ír abból az ötezer oldalnyi feljegyzésből,³¹ amelyet az első világháború alatt készített: de ilyen mű sem született. Móricz budapesti regényében, legyenek bármennyire is az akkori jelenbe és a főváros terébe vetve, mindig ott

²⁸ BRÓDY, é. n. 104–105.

²⁹ GYÁNI GÁBOR: Budapest – túl jón és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat. Budapest, 2008. Nagyvilág, 13.

³⁰ MÓRICZ, 1934. 96.

³¹ Erről itt nyilatkozott Móricz: Vannak el nem mondott témák..., Színházi Élet, 1933. 52. sz. 71–72.

van a vidéki Magyarország (hiszen az ő számára az a legérdekesebb pesti ember, aki vidékről költözött oda, miként ő maga is), és ott van a múlt, a „rég Magyarországnak”. A vidékhez képest Budapest szűkös, a terei túlszűfoltak. *Az asszony beleszól*ban pedig a lakások a harmincas években már indokolatlannak tűnő belmagassága a Trianon előtti Magyarország tágasságával magyaráztatik meg:

„Bementek. A nagy ebédlőbe nyitottak, amelyben nagy bútorok voltak, régi bútorok, mikor még a vidéki kastélyban oly nagy evések-ivások voltak. Nem is férték a pesti lakásban, legalább rosszul érezték magukat, s valósággal dörmögtek, hogy itt kell nekik szorongani. Pedig a Mariska néni lakása mégis különb volt, mint ezek a modern pesti lakások. Ebből a szobából hármat csinálna a mai építész. Ez még kilencvenhatban épült, mikor Magyarország nagy volt és ezeréves. Abban az időben nem sajnáltak ötméteres magasba nyomni fel plafont.”³²

A felesége tartja el a jövőt villantja fel egy pillanatra, így változik múlttá az a jelen, amikor még minden új és modern:

„Kinyitotta az ablakot és kinézett a színes házakra. Tavaly még egyformán fehér volt mind, tavaly még úgy költözött ide mindenki, hogy itt új élet kezdődik, boldog és banális élet. A nagy fehér tömbökben apró fehér lakások nőttek, de ma már színesek a házak s az apró lakásokban most reccsen elsőt a bútor és most pattan le az első darab a mennyezetről. Érik az élet és egyszer már ebben az uccában se lesz üres telek és újra meg újra átfestik a házakat... s a tavaly még egyforma fehér házak már csak sokára, nagyon sokára, nagyon sokára lesznek újra egyformák, – talán sokszáz év múlva, ha megöregszenek és egyforma feketék lesznek az időtől.”³³

Az asszony beleszól és *A felesége tartja el* tehát nemcsak a korabeli évek olvasói számára volt együtt olvasható: ma is tanulságos mindkettőt elővenni ha a harmincas évek Budapestjére és a benne helyüket keresőkre vagyunk kíváncsiak. Érdemes odafigyelni a korabeli sajtóra, mert egy kontextusba rendezi nekünk Móriczot és Bródy Lilit. Az alábbi részlet, amely egy Bródy Lili regényéről szóló kritikából való, akár *Az asszony beleszól*ról is íródhatott volna:

„Nem ők a főhősei ennek a briliáns regénynek, hanem a mai élet, a mai élet keserves kínlódása, forrongó alakulása, fájdalmas vajúdása, amely egyformán reflektálódik az európai politika kérdésében és a magánéletek vergődésében. Meztelen életek vergődnek előttünk a tökéletesen megrajzolt mellékfigurák személyeiben is. A mai élet kitermelte eltorzult sorsok villannak elénk ezeknek a szereplőknek a hangjából.”³⁴

³² MÓRICZ, 1934. 82

³³ BRÓDY, é. n. 308.

³⁴ R. M.: Bródy Lili: „A felesége tartja el”. *Literatura*, 1933. 8. sz. 101.